

वर्ग शिक्षणको प्रभावकारिता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन, विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह एम. एड दोस्रो वर्ष (Ed. PM. 598) को आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको
निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

जयवीर यादव

एम.एड. दोस्रो वर्ष

त्रि.वि.वि. दर्ता नं. ९-३-२१४-१०४-२००७

परीक्षा रोल नं. २१४०१०४/०६६

क्याम्पस रोल नं. २४६

शैक्षिक वर्ष २०६४/०६५

प्रस्तुत

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर मोरङ

चैत्र, २०६९/२०१३

विषय : सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय लिई स्नातकोत्तर तह (एम. एड.) दोस्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने छात्र जयविर यादवले “वर्ग शिक्षणको प्रभावकारिता “ शीर्षकमा प्रस्तुत गरेको शोधपत्र मेरो पूर्ण निर्देशन, सल्लाह र सुझावको आधारमा तयार पार्नुभएको हो । निर्दिष्ट शोध ढाँचामा तयार गरिएको उक्त शोधकार्य निजको आफ्नो स्वतन्त्र अध्ययनको परिणाम हो । प्रस्तुत शोधपत्रलाई शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिमा प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६९/ /

.....

शोध निर्देशक

श्री भोजराज घिमिरे

सहायक प्राध्यापक

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

विषय : स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय लिई स्नातकोत्तर तह (एम. एड्.) दोश्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने छात्र जयविर यादवले “वर्ग शिक्षणको प्रभावकारिता “ शीर्षकमा प्रस्तुत यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१	श्री लक्ष्मीकुमार बस्नेत	विभागीय प्रमुख	
२	श्री भोजराज घिमिरे	शोधनिर्देशक	
३	श्री	बाह्य परीक्षक	

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, स्नातकोत्तर तह (एम.एड) द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको प्रस्तुत शोध पत्र “वर्ग शिक्षणको प्रभावकारिता ” विषयसँग सम्बन्धित छ । प्रस्तुत शोध पत्रमा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको सहयोगमा प्राप्त सूचना तथा तथ्यहरूको आधारमा तयार पारिएकाले सम्बन्धित सबैलाई उपयोगि हुने कुरामा पूर्ण विश्वस्त छु । यसका साथै शिक्षाका क्षेत्रमा काम गर्ने सम्पूर्ण व्यक्ति तथा शैक्षिक संस्थाहरूलाई पनि यस शोध कार्यले सहयोग गर्ने कुराको अपेक्षा राखेको छु । प्रस्तुत शोध पत्र श्रद्धेय गुरु तथा मेरा शोध निर्देशक श्री भोजराज घिमिरे ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारिएको हो । आफ्नो अध्यापनको व्यस्तताको बावजुद सदै सद्भावपूर्ण सहयोगको कार्यप्रति म कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यस अध्ययनलाई पूर्ण पार्न आवश्यक सल्लाह, निर्देशन दिई सहयोग गर्नु हुने अन्य गुरु वर्गहरू, सहपाठी मित्रहरू प्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

तथ्याङ्क सङ्कलनमा सहयोग गर्नु हुने नमूना छनौटमा परेका विभिन्न विद्यालयहरूका वि.व्य.स. अध्यक्ष ज्यूहरू, प्र.अ ज्यूहरू, शिक्षक मित्रहरू, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारी ज्यूहरू तथा विद्यार्थी भाईबहिनीहरूमा पनि विशेष आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । अन्त्यमा यो शोध पत्रप्रति श्रद्धा र चासो राखि हरसमय प्रोत्साहन गर्ने आफ्ना पारिवारका सदस्यहरू समेतलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोध कार्यलाई विभिन्न तहबाट सहयोग गर्नुहुने मेरा अन्नय मित्र तथा सहपाठी साथी देवराज गिरी ज्यूलाई पनि धन्यवाद नदिई बस्न सकिदैन साथै आफ्नो शोध अध्ययनलाई अत्यन्तै सौहार्दपूर्ण रुपमा स्वीकारी शुद्ध कम्प्युटर टंकण गरी सहयोग गर्ने होराइजन कम्प्युटर इन्टिच्युटका प्रोपाइटर मित्र श्री अश्विनप्रसाद उप्रेती ज्यू विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यो शोध पत्र सबैका लागि उपयोगी हुनेछ भन्ने पूर्ण विश्वास लिएको छु ।

जयवीर यादव

शोधसार

यस अध्ययनको शोध शीर्षक **वर्ग शिक्षणको प्रभावकारिता** रहेको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य **वर्ग शिक्षणमा कक्षाकोठाको अवस्था पत्ता लगाउनु** रहेको छ । त्यसै गरी **वर्ग शिक्षणमा सिकाई क्रियाकलापको विश्लेषण गर्नु** रहेको छ ।

शोध अध्ययन र अनुसन्धानका लागि नमूना छनोट विधिका आधारमा छनोटमा परेका सामुदायिक विद्यालयका वि.व्य.स. अध्यक्षहरू, प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षकहरू र स्रोतव्यक्तिहरूसँग प्रश्नोत्तर, सामुहिक छलफल र सर्वेक्षणबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा मोरङ जिल्लाको बरडङ्ग स्रोतकेन्द्र का ४ वटा गा.वि.स. मा सञ्चालित ३४ वटा विद्यालयहरूलाई नमूनाको रूपमा लिइएको छ । वर्ग शिक्षण कार्यका लागि कक्षाकोठा सफा, कक्षामा फोहोर सङ्कलन गर्ने भाडो तथा त्यसको सरसफाई समेत गर्ने गरेको विद्यार्थी सं अनुसार कक्षाकोठाको आकार निर्माण, शैक्षिक सामग्रीको अधिक प्रयोग हुने गरेको, स्थानिय स्तरमा निर्मित तथा बजारबाट खरिद गरेर ल्याएको सामग्रीको समेत प्रयोग हुने गरेको छ । विद्यालय कक्षाकोठामा अनुशासन कायम तथा शिक्षकको बालमैत्री व्यवहार सबै कुराको पूर्ण रूपमा व्यवस्था भएको कक्षा २ र ३ को दाजोमा कक्षा १ को कोठामा बालमैत्रीपूर्ण व्यवहार पाइयो । साना-साना बालबालिकाको शारिरीक मानसीक बौद्धिक एवम् संवेगात्मक एवम् मनोवैज्ञानिक अवस्थालाई ख्याल राखी शिक्षण गर्ने गरेको विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया निरन्तर रूपमा गर्ने गरेको । कक्षाको अवस्थाअनुसार शिक्षकको व्यवस्था, शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था, अनुगमन तथा तालिमप्राप्त शिक्षकको व्यवस्था, बालबालिकाको अवस्था र विषयवस्तुको प्रकृति हेरी उपयुक्त शिक्षण विधिको छनोट कम्तिमा ३ महिनामा एक पटक प्र.अ.को सहयोगमा आमा भेला, वर्ग शिक्षणको सिद्धान्त अनुसार शिक्षक तथा विद्यार्थी एउटै कक्षामा दिनभरी बस्नुपर्ने भएकोले कक्षाकोठा सफा सुविधायुक्त भएको कक्षाकोठाको भित्तामा विषयसंग सम्बन्धित चित्र, तस्विर तथा चार्टहरू झुण्ड्याएर राखिएको जसले गर्दा शिक्षण सरल तथा प्रभावकारी भएको कक्षाकोठाको अवस्था सकारात्मक भएको वर्ग शिक्षणमा अनुभवी तालिम प्राप्त महिला शिक्षिकाको व्यवस्था भएको । शिक्षण कार्यमा शिक्षक निर्मित तथा विद्यार्थी निर्मित सामग्रीको न्यून प्रयोग हुने गरेको तथा स्थानिय स्तरबाट तथा बजारबाट खरिद गरेर ल्याएका सामग्रीको प्रयोग बढी हुने गरेको । वर्ग शिक्षक तथा शिक्षिकाहरू तालिम प्राप्त हुनुपर्ने प्रचुरमात्रमा शैक्षिक

सामग्रीको प्रयोग हुनुपर्ने प्रत्येक विद्यालयमा दरबन्दि खोलि प्रा.वि. तहमा ३ जना महिला शिक्षिकाको नियुक्ति गरीनु पर्ने । तालिम अप्राप्त शिक्षकहरूलाई तालिमको व्यवस्था गरिनुपर्ने । अस्थायी तथा निजी स्रोतमा कार्यरत महिला शिक्षिकाहरूको पेशाप्रति सकारात्मक भई निजिस्रोतका लागि अस्थायी तथा अस्थायीलाई स्थायी गरिनु पर्ने । कक्षा शिक्षकको अनुपस्थितिमा अर्को शिक्षकको समेत व्यवस्था गर्नु पर्ने । वर्ग शिक्षणको वास्तविकतालाई बुझाउन उक्त कार्यमा संलग्न शिक्षक, अभिभावक वि.व्य.स. अध्यक्ष, प्र.अ. विच व्यापक छलफल चलाउनु पर्ने तथा वर्ग शिक्षणसंग आवद्ध सम्पूर्ण पक्षहरू , प्र.अ. वर्ग शिक्षक, वि.व्य.स. पदाधिकारीहरू, स्रोत व्यक्ति,वि.नि साथै जि.शि.अ. बिचको जिम्मेवारी तथा दायित्वलाई आत्मसात गर्दै वर्ग शिक्षणको प्रभावकारितालाई निरन्तरता दिनुपर्ने हुन्छ ।

विषयसूची

शीर्षक	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	
स्वीकृति पत्र	
कृतज्ञता	
शोधसार	

परिच्छेद एक : परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	३
१.३	अध्ययनको औचित्य	४
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	५
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	५
१.६	अध्ययनको परिसीमा	५
१.७	शब्दको परिभाषा र व्याख्या	६

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	७
२.२	सैद्धान्तिक खाका	९
२.३	पुनरावलोकनको उपदेयता	११

परिच्छेद तीन : अनुसन्धान विधि

३.१	अनुसन्धानात्मक विधि	१२
३.२	जनसंख्या	१२
३.३	नमुना छनौट	१२
३.५	तथ्याङ्क संकलनका साधन	१२

३.६	तथ्याङ्कको स्रोत	१३
३.७	तथ्याङ्क संकलन विधि	१३
३.८	तथ्याङ्क विश्लेषण विधि	१४

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण व्याख्या र विश्लेषण

४.१	वर्ग शिक्षणमा कक्षाकोठा व्यवस्थापनका अवस्था	१५
४.२	वर्ग शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप	२०
४.३	वर्ग शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू	२९

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१	प्राप्ति	३६
५.२	निष्कर्ष	३८
५.३	सुझावहरू	४०
	<i>सन्दर्भग्रन्थ</i>	
	<i>अनुसूचि</i>	